

**TARİH FELSEFESİ VE METODOLOJİSİ, BİYOGRAFİK TARİH YAZIMI
ÇERÇEVESİNDE, TEFSİR TARİHİ YAZIMI AÇISINDAN ŞEMSÜDDİN
MUHAMMED B. ALİ ED-DÂVÛDÎ VE “TABAKÂTÜ’L-MÜFESSİRİN” ADLI
ESERİ***

Bilal DELİSER**

Özet

Bu makalede genel olarak tabakât ve tabakâtü’l-müfessirîn kavramı, özel olarak da tabakâtü’l-müfessirîn eserleri üzerinde durulacaktır. Tabakât eserlerine tarih felsefesi, tarih metodolojisi ve biyografi yazıcılığı çerçevesinde bakılarak, Dâvûdî’nin (ö.945/1540) bu alanda yazmış olduğu “Tabakâtü’l-Müfessirîn” adlı eserinin tefsir tarihi yazımı açısından değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Tarih Felsefesi, Tarih Metodolojisi, Biyografi, Davûdî, Tabakât, Tefsir, Müfessir.*

**WITHIN THE FRAMEWORK OF PHILOSOPHY OF HISTORY AND
METHODOLOGY AND BIOGRAPHICAL HISTOGRAPHY , IN TERMS OF
HISTORICAL WRITING OF TAFSİR, ŞEMSÜDDİN MUHAMMED B. ALİ
DÂVÛDÎ AND HIS BOOK NAMED “TABAQAT- EL MUFESSİRİN”**

Abstract

In this article we will focus on the concept of tabaqat and tabaqat-el mufessirin generally, in private on the books of Tabaqat-el Mufessirin. Tabaqat literature will handle within the framework of philosophy of history, methodology of history and biography writing and the book of Tabaqat el Mufessirin written by Dâvûdî (death:945/1540) will be evaluated in terms of writing of history of Tafsir.

Key words: *Philosophy of History, Methodology of History, Biography, Davûdî, Tabaqat, Tafsir, Interpreter of Koran*

* Bu makale Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından 23- 24 Ekim tarihleri arasında gerçekleştirilen, Ulusal Katılımlı Tefsir Tarihi Yazımı (Dünü, Bugünü, Yarını) Sempozyumunda “Tefsir Tarihi Yazımı Açısından Şemsüddin b. Ali ed-Dâvûdî ve Tabakatü’l- Müfessirîn Adlı Eseri”, adıyla sunulan tebliğin yeniden gözden geçirilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, bdeliser@gumushane.edu.tr

Giriş

Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi olmayan Davûdî'nin, Kahire'de yetiştiği, Süyûtî'nin tanınmış talebeleri arasında yer aldığı ve ömrünü burada geçirdiği rivayet edilmektedir. Zamanın önde gelen muhaddislerinden sayılan ve fıkıh açısından Şâfiî mezhebine mensup olan Dâvûdî'nin, Mâlikî olduğu da ileri sürülmüştür. Kaynakların belirttiğine göre hocası Süyûtî, sahabe döneminden itibaren bütün müfessirlerin biyografilerini içine alacak bir kitap yazmaya başlamış, fakat tamamlayamamıştır. 136 müfessirin hayatını ihtiva eden bu çalışmayı Dâvûdî temize çekmiş, daha sonra da hocasının sonuçlandıramadığı işi kendisi ele alarak bu eserini telif etmiştir. 704 müfessirin biyografisine yer verilen eserin tertibinde alfabetik sıra gözetilmiş, müfessirlerin hayatları hakkında kısa bilgi verilirken eserleri ve ilmî yönleri daha geniş şekilde ele alınmıştır. Eserde biyografiler incelenirken faydalanılan kaynak ve müelliflerin adlarına da işaret edilmiştir.

Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971), Büyük Tefsir Tarihi adlı eserinde kendi çalışmasından önceki çalışmaları sayarken Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Tabakâtü'l-Müfessirîn* adlı eseri dahil pek çok eseri zikretmiş ve bunları muhtasar ve küçük çaplı eserler olarak nitelendirmiştir. Aynı şekilde Dâvûdî'nin *Tabakâtü'l-Müfessirîn* adlı eserinden de bahsetmiş ancak esere ulaşamadığını söylemiştir. Dâvûdî'nin bu eserinin de diğerleri gibi pek mufassal bir eser olmadığı yorumunu yapmıştır. Oysa Ömer Nasuhi Bilmen, kendi eserinde 663 müellifi konu alırken, Dâvûdî, 704 müellifin biyografisine yer vermiştir.

Biz bu çalışmada hem Davûdî'nin eseri hakkında söylenenleri hem de eserin kendisini, tabakât kavramı ve eserlerini de dikkate alarak, tarih felsefesi, tarih metodolojisi ve biyografi yazıcılığı çerçevesinde tefsir tarihi yazımı açısından kritiğini ve değerlendirmesini yapacağız. Bunu, disiplinler arası verilerin imkânlarından yararlanmak suretiyle yapmak istiyoruz. Bu çalışmada klasik bir eser kritik edilirken, tefsir tarihi tasavvurumuza katkı sağlayacak bazı öneriler ve teklifler de yer almaktadır.

1. Tabakât ve Tabakâtü'l-Müfessirîn Kavramları

Sözlükte “üst üste olan iki şeyin birbiriyle uyuşması, derece, mertebe ve konum bakımından örtüşmesi” anlamındaki tabak (tabaka, çoğulu tabakât) lafzı “sınıf, zümre” mânalarına da gelir. Kelimenin aslı olan tabk (el vb. bir şey kapalı olmak) az kullanılır. Tabakât kitapları, İslâm geleneğinde sahâbe, tâbiîn, âlimler, edip, şair ve sanatkârlar, sûfîler, düşünürler ve ayırıcı niteliklere sahip olan kişilerin biyografilerini konu edinen eserlerdir. Sınıf, derece ve dönem ayırımı yapılmadığı halde muhtevaları alfabetik düzenlenen bazı biyografi eserlerine tabakât adının verilmesi, müelliflerin eserlerine aldıkları şahısları bağımsız birer sınıf ve kategori oluşturacak derecede önemli kişiler olduğunu kabul etmesi veya tabakât kavramının zamanla asıl anlamını yitirerek toplu

biyografilerin yer aldığı kitapları ifade eden bir terim haline gelmesinden kaynaklanmıştır.¹

Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö. 968 /1561), diğer ilim dallarında olduğu gibi tefsir ve kıraat âlimlerine dair çalışmalar için de “ilmü tabakâti’l-müfessirîn” ve “ilmü tabakâti’l-kurrâ” adlarını kullanmıştır.² “Mu‘cemü’l-müfessirîn” adlandırmasının tabakâta yakın bir manada kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu ad altında telif edilen eserlerde müfessirler çok defa dönem merkezli bir yaklaşım yerine, daha başka usullerde tanıtılmıştır. “Esmâü ricâli’t-tefsîr” veya “esmâü ricâli’l-kırâât” adı ile yazılan eserlerde tefsir ve kıraat âlimlerinin biyografisine yer verilmektedir. Son dönemde bazı eserlere “et-tefsîr ve’l-müfessirûn” veya “el-müfessirûn” gibi adlar verilmiş, bu eserlerde de müfessirlerin biyografileri ele alınmıştır. Telif edilen kitaba müellifi tarafından hangi ad verilirse verilsin müfessirleri belli bir usul ve sıra ile inceleyen eserler “tabakâtü’l-müfessirîn” veya “mu‘cemü’l-müfessirîn” olarak değerlendirilebilir.³

Tabakâtü’l-müfessirîn eserlerinde ilk tabakanın hangi dönemden başlatıldığı hususu önemli bir konudur. Müfessirlerin ilki Resûl-i Ekrem ve onun ashâbı olduğu için bazı kitaplarda önce sahâbî müfessirlerin tanıtıldığı görülür. Kişinin eser telif etmiş olmasının esas kabul edildiği çalışmalarda ise daha çok tâbiîn dönemiyle başlangıç yapılır. Çünkü ilk telif eserler sahâbe sonrasında tâbiîn veya tebeu’t-tâbiîn âlimleri tarafından kaleme alınmıştır. Müstakil bir tefsir dışında yer yer tefsirle ilgili eser meydana getirenlerin tanıtıldığı tür içinde her tabakanın ne zaman başlayıp ne zaman sona erdiği hususunda bir birlik bulunmamaktadır. Ancak zamandan hareketle telif edilen eserlerde hicrî her yüzyıl genellikle bir tabaka kabul edilmiştir. Müfessirlerin biyografisine dair tabakât kitaplarının ilkinin Süyûtî’ye ait olması, geçen uzun süre içinde tabaka oluşturma anlayışının diğer ilimlerde olduğu gibi tefsirde de yerleştiğini ortaya koymaktadır.⁴

2. Tabakât Eserlerinin Tarih ve Tarih Felsefesi Çerçevesinde Anlaşılmasının Gerekliği

Herhangi bir bilimi üç açıdan ele alıp incelemek mümkündür. Bunlar; herhangi bir bilimi ortaya çıkaran sorunlar, bilimin kendisi ve tarihidir. Bilimin kendisini ve tarihini bir birinden ayırmak oldukça zordur. Bunu yapabilmek için derin bir bakış açısı ve geniş bir birikim gerekir. Zira bilimin tarihi aynı zamanda bilimin kendisidir. Ancak yine de bir bilimdeki gelişmeyi görmek ve ona katkı yapabilmek için o bilimin

¹ Durmuş, İsmail Tabakât, *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 288.

² Taşköprizâde, Ahmet Efendi, *Miftâhu’s-Saâde ve Misbahu’s-Siyade fi Mevzuati’l-Ulûm*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1985, I, 128.

³ Birişik, Abdulhamit “Tabakât(Tefsir)”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 290.

⁴ Birişik, “Tabakât(Tefsir)”, *DİA*, XXXIX, 290.

tarihinden müstağni kalınmaz. Bilimi ortaya çıkaran sorunlar ise nispeten bilimin kendisinden bağımsız sayılabilir ve daha somut olarak görülebilir.⁵

Tarih ile tarih felsefesi arasındaki fark, ilkinin salt anlatıya dayanması diğerinin ise anlatı nesnesinin temellerini incelemesidir. Tarih felsefesi, tarihin nasıl bir varlık alanı olduğunu ve bu alanın kendine özgü yasalarının hangileri olduğu hakkındaki bilgilerimizin geçerliliğini tartışır.⁶

Türkçede kullandığımız tarih kelimesi, dünya dillerinde değişik kelimelerle ifade edilmiştir. Milattan önce 6-5. yüzyıllarda Antik Grek'te kullanılan Yunanca “Istoria” kavramı, site devleti ile ilgili bilinmesi gereken her şeyi içine alır. Ülkeleri, adet ve göreneklerini, çağdaş ya da geçmişteki siyasi kurumlarını bilmek anlamına gelir. “Historia” sözcüğünü Romalılar, harflerini değiştirmeden sanatsal bir tabir olarak aldılar. Bu sözcük daha sonra Fransızca' dan İngilizce' ye geçmiştir. İngilizce'de “history”, kelimesi, sonunda bugün bildiğimiz anlamını kökleşmiş biçimde taşımaya başladı. “Tarih/hisrory” 19. yüzyılda ise genelleşti ve felsefe gibi kuşatıcı bir bilim haline geldi.⁷

Sâmî dillerinden Akkadca'da, Sâbiî dilinde, Habeşçe'de ve İbrânîce'de “kamer, şehir (ay), zaman” veya “ayı görmek” anlamlarındaki yareah/yerah kelimesinden Arapça'ya erreha/verraha şeklinde geçen fiilden türeyen târîh (te'rîh) “aya göre vakit tayin etmek, bir olayın meydana geldiği günü ve yılı, bunların rakamla yazılışını, bir şeyin oluş zamanını ve olaylar dizisini tesbit etmek” gibi çok geniş mânalara gelmektedir.⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde yer almayan tarih kelimesi, Yemen'de Kahtânî Arapları'nca İslâm öncesi dönemde kullanılan bazı tabletlerde tesbit edilmiş, Kuzey Arapçası'na Hz. Peygamber döneminden sonra buradan girmiş, Farsça ve Türkçe'ye Arapça'dan geçmiştir. Bugün Arapça'da te'rîh “tarih yazıcılığı” anlamında kullanılmaktadır.⁹

Tarih ilmi, çok değişik tarzlarda tanımlanmıştır. Geniş anlamda 'tarih', geçmişte meydana gelen olayların ve yapılan işlerin tümünü ifade eder. Bu yönden tarih ilmi, insanlığın mazisi, düşünce ve yaşayışının genel panoramasıdır. Bir başka tanıma göre ise tarih, insan topluluklarının veya milletlerin geçmişte maddi ve manevi yönden

⁵ Durusoy, Ali, “Mantık Ve Mantık Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme”, *İslami İlimler Dergisi*, yıl: 5, sayı: 2, (Güz 2010), s. 9.

⁶ Evkuran, Mehmet, “Tarihçiliğin Bunalımı ve Tarih'in Doğuşu -İbni Halduncu Çözümlemenin Özgünlüğü Üzerine”- *İslami İlimler Dergisi*, Yıl 3, Sayı 2. (Güz 2008), s. 49.

⁷ Filiz, Şahin, “Tarih Felsefesi Açısından İslam Felsefesi Tarihi ve Müntehab Sivanu'l-Hikme”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Konya 2006/2, s. 44.

⁸ Fayda, Mustafa, Tarih, *DİA*, İstanbul, 2011, XXXX, 30.

⁹ Fayda, Tarih, *DİA*, İst., 2011, XXXX, 30; Bkz., Hizmetli, Sabri, “Siyer ve İslam Tarihçiliği Üzerine”, *Diyanet Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık, Ankara, 1989, s. 312.

gösterdikleri gelişmelerini, birbirleriyle olan karşılıklı ilişkilerini, uygarlıkların, dahili ve harici meselelerini kapsayan bir bilimdir. İnsanlığın yaratılıştan bu güne dek geçirdiği aşamaları, madde ve mânâ planındaki gelişim ve olgunlaşmasını, bugünkü duruma nasıl geldiğini inceleyip bildiren bir bilim olan tarih, yaşanılan zamanı daha iyi değerlendirmek ve geleceğe daha iyi hazırlanmak için bilinçli yaşantı sürmek ve mutlu yarınlara erişmek için öğrenilmesi kaçınılmaz bir ilimdir. Geçmişin bilinçli bilgisi ışığında bugünün yaşanması ve yarının hazırlanması ilmi demek olan tarihin, uygarlık tarihi, düşünce tarihi, bilim tarihi, dinler ve mezhepler tarihi yönlerinden insanlığa kazandırdığı büyük yararlar vardır.¹⁰

İslam'ın tarihinin yazılışı, Kur'an'ın nazil olması ve hadislerin tedvininin yanı sıra, çeşitli İslam ilimlerinin yazılışı ile birlikte başlar. Gerçekten Müslümanlar, tarih ilminin ilk kurucuları olmamakla birlikte, fikri yönden tarihçiliğin önderlerindendirler; İslam Tarihi, Medeniyet Tarihi, Mezhepler Tarihi, Tefsir Tarihi, Düşünce Tarihi ve Sanat Tarihi gibi tarih bilimleri yoluyla tarihçiliğin gelişmesinde ve olgunlaşmasında önemli rol oynadılar.¹¹

Tarih ilmi ile tabakât yazıcılığı arasında rivayet, olayları ve şahısları haber verme gibi yönlerden benzerlik olmakla birlikte, tabakât ilmi daha çok ilgili olduğu ilim dalına ait şahısları ve eserlerini ait olduğu kadrodan ayırmadan bir araya getirmeye yönelmiştir. Bu anlamda hususidir. Tarihle örtüşmesi genel yanını ifade etmektedir.

Tabakât yazıcılığı, İslamî ilimlerde, ilgili bilim dalına göre çeşitlilik arz etmektedir. tabakâtü'l-fukaha, tabakâtü'l- muhaddisîn, tabakâtü's-şuarâ, tabakâtü'n-nahviyyîn, tabakâtü'l-lügaviyyîn ve tabakâtü'l-müfessirîn gibi.

Gerçekte, tarihçilikte en önemli husus, tarafsız araştırma ve bilimsel incelemedir; tarihçinin tarih olaylarını tüm gerçekliği ile yansıtmayı, tıpkı bir fotoğraf makinası gibi görüntülemesidir. Hangi inanç ve düşüncede olursa olsun, olayları, oluş tarzlarını ve kahramanlarını tam bir bilimsel tarafsızlık anlayışı ile tespit etmesidir. Ne var ki, bu temel ilkeye bağlı kalarak tarih yazanlar oldukça azdır. Tarihle uğraşanların çoğunluğu tarih yazıcılığında ya inanç ve ideolojilerinin ya da sömürgeci ve emperyalist düşüncelerinin etkisinde kalmışlardır. Bazıları da kişisel duygu ve düşüncelerini, politik ve ekonomik eğilimlerini tarihe sokmuşlardır.¹²

Tarih ve felsefe yapma yöntemi, İslam medeniyetinin bilim ve felsefeyi bu iki kavramda birleştirmiş olduğunu göstermektedir. İslam düşüncesi içerisinde yer alan tefsirler ve müfessirler önce objektif olarak tarih bilimi perspektifinden incelenmeli; bu süreç içinde dünden bugüne teşekkül eden ve etmekte olan tüm çalışmaları tarihsel bir olgu olarak tespit edilmeli, mezhebî ve siyasî kaygılardan arınmış nesnel ölçütler

¹⁰ Hizmetli, "Siyer ve İslam Tarihçiliği Üzerine", s. 312.

¹¹ Hizmetli, "Siyer ve İslam Tarihçiliği Üzerine", s. 317.

¹² Hizmetli, "Siyer ve İslam Tarihçiliği Üzerine", s. 316.

doğrultusunda bunların bir envanteri çıkarılmalıdır. Bu envanter de, tarih felsefesi açısından değerlendirilip kritik edilmelidir. Bu alanda yapılacak bir tarih felsefesi etkinliği, İslam kültür mirasının önemli bir çalışma alanı olan tefsir tarihinin giderek ve aşamalı olarak nesnel temellere oturmasını sağlayacaktır.

3. Tabakât Eserlerinin Tarih Metodolojisi Çerçevesinde Anlaşılmasının Gerekliliği

Tarih ilminde metodoloji; tarihçinin tarihi araştırma, yazma ve yorumlama sürecinde takip ettiği yöntem/metot demektir. Diğer ilimlerde olduğu gibi, tarih ilminde de metot oldukça önemlidir. Zira tarihi yazarken ya da yorumlarken takip ettiğimiz yöntem yanlışsa, varacağımız sonucun da yanlış olması kaçınılmazdır.¹³

Geleneği yeniden yorumlama sürecinin zihni alt yapısını oluşturan tarih metodolojisinin yorumlama süreci içindeki önemi yeniden tanımlanmalıdır. Her şeyden önce bir değerler sisteminin, ilmi anlayışın, ya da sosyal kurumun bir gelenek niteliği kazanmasının iki asgari şartı vardır: Tutarlılık ve süreklilik. Tutarlılık şartı, bir geleneğin diğer gelenekler ile mukayesesi esnasında ortaya çıkan iç ahengini ve özgünlüğünü yansıtır. Süreklilik şartı ise, bu geleneğin tarihi süreç içindeki direnç ve yeniden üretilebilme niteliğini ortaya koyar.¹⁴

Tutarlılık şartını yerine getirmeyen zihni akımlar ve sosyal olgular ya bir başka geleneğin sıradan uzantılarıdır; ya da bir gelenek oluşturacak iç ahenge ve sisteme sahip olmayan tekil olgulardır. Süreklilik şartının gerçekleşmemesi ise, bu akım ya da olguların zaman boyutunda hayatiyetini sürdürebilecek bir güce sahip olmadığını gösterir ki, bu tür akım ve olgular tarihi seyir içinde anlık parlamalar şeklinde ortaya çıkar ve kaybolurlar. Biyolojik organizmaların tabii çevre ile olan var oluş ilişkisi gibi, sosyal ve düşünsel gelenekler de tarihi akış ile bir var oluş ilişkisi içindedir. Bu ilişkide varlığını ve yeniden üretilebilir olma özelliğini sürdürebilen gelenekler tarihi akış içinde etkili olabileceği kabiliyetini de sürdürürler. Tarih, aslında muhtevasını yeni formlar içinde sürdürebilme gücüne sahip geleneklerin eseridir ve bu geleneklerin karşılıklı etkileşim ve mücadelelerinin yönlendirdiği bir süreçte oluşur.¹⁵

Modernizm karşısında form ve kurumlar düzeyinde çözülme süreci içine giren yerel kültür havzaları kendi geleneklerini bu açıdan yeniden yorumlamak ve tarihi akış içinde yaşayabilirliklerini ortaya koymak zorundadırlar. Özellikle Batı medeniyeti karşısında kendi coğrafi var oluş alanında hakimiyet kurma gücünü göstermiş olan

¹³ Özkan, Mustafa, “İbnü'l-Esir El-Cezeri'de Tarih Metodolojisi”, *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre (Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu)*, İstanbul 2012, s. 43.

¹⁴ Davudoğlu, Ahmet, “Tarih Metodolojisi Ve Geleneği Yeniden Yorumlama Sürecindeki Önemi”, *1. Uluslararası Kutlu Doğum Sempozyumu, (İslam, Gelenek ve Yenileşme)* TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 1996, s.108.

¹⁵ Davutoğlu, “Tarih Metodolojisi Ve Geleneği Yeniden Yorumlama Sürecindeki Önemi”, s. 109.

İslam medeniyet birikiminin tutarlılık ve süreklilik kriterleri açısından yeniden yorumlanması büyük bir önem taşımaktadır. Bu da her şeyden önce böylesi bir geleneğin varlığının objektif verilerini ortaya koyacak bir tarih metodolojisi geliştirebilmek ile mümkündür. Tarihi olanı anlamlı bir çerçeve içinde yeniden yorumlayabilmek, temel bazı metodolojik meselelerin yol açtığı algılama problemlerini aşmak ile mümkün olabilir. Bu algı problemi modernizmin dayattığı kategorik şu ayırımıda yatmaktadır: Bugün (yaşanan gerçeklik dünyası) hüküm sürmekte olduğu için haklı, gelecekteki doğrusal ilerleme çizgisini belirleyeceği için önemli; dün (tarihi ya da geleneksel olan) bugüne direnmekte olduğu için suçlu, geleceği belirleme gücünden yoksun olduğu için önemsizdir.¹⁶ Bu açmaz kendine özgü bir tarih metodolojisi oluşturmak suretiyle tarihin insani amacı olan insanın kendisine kendisiyle ilgili sağladığı bir idrak ve tecrübe kazanımıyla aşılabılır.¹⁷

İbn Haldun, tarihin din ve dünyayı birleştirici özelliğine işaret etmektedir. Ona göre din ve dünya işlerini bütünlemek isteyen kimse, tarihe başvurarak onu kendisine örnek edinir ve bu ilimden yararlanır. Tarih bu yönden birçok kaynağa, türlü bilgilere, dikkatli bakış ve incelemelere muhtaçtır. İbn Haldun, klasik İslam tarih metodolojisini eleştirmektedir. Ona göre, tarihçiler, Tanrı'nın kitabını tefsir edenler ve rivayet ustaları, naklettikleri haber ve rivayetlerin doğru veya zayıf olduğunu incelemeyen, yalnız nakil ve rivayete güvenerek aktardıkları, kanun, üsul ve benzerleri ile karşılaştırmadıkları, hikmet ve felsefe bakımından incelemedikleri ve varlık (kainat)'ın doğa ve yasalarına göre ölçmedikleri, naklettikleri haberler üzerinde dikkatle düşünerek haber verilen hâdise ve olayların vukuunun mümkün olup olmadığına inanarak nakletmedikleri için çok yanlışlardır.¹⁸

19. yüzyıl tarih biliminin Batıda sitemli bir bilim olduğu çağı işaret ederken, İslam ülkelerinde tarih, özellikle ülkemizde, bir propaganda aracı olarak tanımlanabilmiştir. Bu dar görüşlülük ve tutarsız bakış açısıyla tarih adı altında yaratılan telkin ve saptırma, ülkemizde Türk tarihi ve Türk kültürünü "Cahiliye" tarihinin unsuru olarak mahkum edebilecek ve bir din-millet bölünmesine zemin hazırlayacak yanlış teolojik yönlendirmeler içermektedir. Bu sözde tarih anlayışının, Türklerin İslam uygarlık tarihi içindeki yerine işaret etmeyi, İslam dışı işgal alanı olarak görme yanlışlığına yol açtığı söylenebilir. Bu yanlış tarihî bakış açısıyla din, yaşadığı Türk topraklarında kültürden, Türk gelenek ve göreneklerinden; Türk Milletinin his ve duygularından kopararak himaye edildiği ülkenin insanı ve değerlerinden ayrı olarak ele alınmış, onun sınırları ve bütünlüğüyle kavgaya girişebilmiştir. Hatta, İstiklal Harbi ve Milli mücadele tarihi, bu klasik İslam tarihçiliğinin bir parçası, sayılmadığı gibi tam

¹⁶ Davutoğlu, "Tarih Metodolojisi Ve Geleneği Yeniden Yorumlama Sürecindeki Önemi", s. 108-109.

¹⁷ Şulul, Kasım, "Kafiyeci'nin Tarih Metodolojisi İle İlgili Görüşleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13-14, İzmir 2001, s. 219.

¹⁸ Tarih ilminin fazilet ve meziyetleri, sistem ve metotlarının incelenmesi, tarihçilerin yanlışları ve vehme kapılmaları ve bunlarla ilgili sebepler için bkz., İbn Haldun *Mukaddime*, Çeviren, Zeki Kadiri Ugan, M.E.B Yayınları, İstanbul 1989, I, 18-81.

tersine İslam tarihçiliğinin karşısında konumlandırılabilmiştir. Böylece İslam dünyası, İbn Haldun'un eleştirdiği hikayeci ve haberci İslam tarihçiliğinden bile yoksun kalmıştır.¹⁹

Bu durum ülkemiz tarih yazıcıları tarafından dikkate alınmalı özellikle ders kitabı yazacak olan ve tefsir tarihi dersi okutacak olanlarca üzerinde durulmalıdır. Türklerin tefsir ilmine katkıları ders kitapları ve programlarda yer almalıdır. Bu husus ülke çocuklarının yaşadığı topraklara aidiyetleri açısından son derece önemlidir. Çünkü tarih, belli bir bireyin yahut toplumun, kendi geçmişinden şimdiki ana kadar kotarabildiği, metafizik bir söyleyişle, bilincine varabildiği tüm kazanım, birikim demek olduğu gibi; bu birikimin üstünde düşünerek onda yer alan olayları, süreçler ile var olanları neden-etki bağları çerçevesinde yeniden değerlendirme işini de dile getiren terimdir. İkinci anlamıyla tarih, bir bilimin adıdır. İlki de haberciliği ilgilendirmektedir. Habercilikten bir 'bilim' düzeyine ulaşmak, tarih kavramının asırlar içinden geçerek nasıl şekillendiğini anlatmaktadır. Habercilikten tarihe, yani bir bilim haline gelen tarihe ulaşma, tam anlamıyla bir evrimdir. Ancak habercilikten teolojik esaslı bir telkin ideolojisine dönüşme ve tarihi dogmalarla belirleme ise, İbn Haldun'un değişimi doğasının temeli kabul ettiği tarihi değil, bir anakronizmi ifade eder.²⁰ Çağdaş dönemde yapılan çalışmalar kısmen bu anakronizmi bünyesinde barındırmaktadır. Tefsir tarihi bu zaafardan kendisini arındırılmalıdır.

4. Biyografik Tarih Yazımı Açısından Tefsir Tarihi /Tabakâtül- Müfessirîn Eserleri

Biyografik eserlerin tarih yazımı olarak değerlendirilmesi oldukça yenidir. 19. yüzyıla kadar da biyografi yazımı, özellikle Batı dünyasında edebiyata tarihten daha yakın durmuştur. Oysa İslam dünyasında tarih yazımı siyerle başladığı için biyografi çok daha kabul görmüş ve birçok tarihçi, biyografik eser ve derlemeler de kaleme almıştır.²¹

Tarih yazımını büyük ölçüde, tarihî olguları bir araya getirmekten ibaret sayan, yazarın objektif olmasını elzem gören, yoruma yer vermeyen akılcı ve pozitivist bilim anlayışının hakim olduğu yıllarda biyografi de kendi alanında en somut bilgilere odaklanmıştır. Ancak tarihin diğer sosyal bilimleri, diğer sosyal bilimlerin de tarihi kullanmaya başladığı 20. Yüzyılda, toplumun bireyin önüne geçmesi ve sosyal tarihin yükselişi, biyografiyi edebiyatın kollarına itmiştir.²²

¹⁹ Filiz, “Tarih Felsefesi Açısından İslam Felsefesi Tarihi”, s. 48.

²⁰ Filiz, “Tarih Felsefesi Açısından İslam Felsefesi Tarihi”, s. 49.

²¹ Utku, Nihal Şahin, “Biyografik Tarih Yazımı İçinde Siyer”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 44 (2013/1), s. 277-278.

²² Utku, “Biyografik Tarih Yazımı İçinde Siyer”, s. 278.

Öte yandan “doğru”nun evrenselliğinin sorgulandığı ve mikro tarihin daha bir önemli görüldüğü post-modern söylemde, biyografinin tarih ilim ve metoduna nispetle daha “süfli” olduğu kanaati ciddi anlamda sorgulanmaktadır. Dahası büyük insanların tarihi şekillendirdiği tezi hâlâ tartışılabilir, günümüz tarihçileri biyografilerde insan hayatlarından öte, o insanların yaşadıkları dönemlere ait ipuçları bulabileceklerini görmüş ve biyografik eser ve malzemelere, aynen sözlü tarih malzemelerine yaklaşımlarında olduğu gibi, potansiyel bir kaynak olarak yaklaşılmaya başlamışlardır. Bu sayede özellikle tarihin geleneksel kaynaklarında pek yer bulamayan toplumun genel tabakaları, kadınlar ve azınlıklar gibi konuları, geniş kaynak kullanımı yoluyla araştırma imkânı bulmuşlardır. Siyasi tarihlerde ihmal edilen birçok konu, özellikle de kültür tarihi ile ilgili konulardaki eksik noktalar, biyografik kitapların sunduğu malzemeyle giderilmiştir.²³

Biyografinin bir yöntem ve tür olarak bilim dünyası içindeki yükselişi, postmodernizm ve psikolojinin yükselişiyle eşzamanlıdır. Biyografi, artık sadece tarihçiler için yeni bir kaynak değil, aynı zamanda birçok sosyal bilim dalı için de bireysel hayat hikâyelerine odaklanan yöntemiyle yeni açılımlar sağlamaktadır. Dahası özellikle kamu hizmetleri ve politikaları açısından biyografik yöntemlerin kullanılması son dönemlerde oldukça ilgi görmektedir. Sonuç itibarıyla, biyografi “bir tarih türü, bir açıklama usulü, külli tarihin bir parçası” olarak görülebilir. Tabii olarak bu kabul, biyografi türünün kendi içinde belli problemleri barındırmadığı anlamına gelmemektedir.²⁴

Tabakâtlar genel olarak birer biyografi eseridir. Tefsir tarihi ile ilgili tabakâtlar da tefsir tarihi yazıcılığında biyografik tarih yazımı için önemli örnekler oluşturmaktadır. Bu nedenle bu eserlerin yeri, değeri ve tefsir tarihi yazıcılığına katkılarını tespit edebilmek için biyografik tarih yazımı açısından değerlendirilmelidir. Çünkü Tarih yazıcılığı ile biyografi yazarlığı arasındaki yakınlık, esasında tarih olgu ve algısıyla yakından ilişkili bir şekilde gelişmiş ve dönüşmüştür.

En basit haliyle bir kişinin hayat hikâyesi olarak tarif edebileceğimiz biyografi,²⁵ ehemmiyetli hayatların ehemmiyetli olgularını anlatır. Meşru bir biyografi, ele aldığı şahsı kendi kadrosundan çıkarmaksızın, onun tarihi hakikatini ortaya koyma endişesi taşır. Biyografiler, yalnızca ilgilendikleri kişiyle ilgili temel bilgileri ve onun başından geçen olayları vermekle kalmaz, aynı zamanda bu bilgileri ve olayları o kişinin yaşadığı tecrübelerle birlikte ele almaya çalışır. Bu yanı sıra tarihi biyografiler, sosyal tarihi tamamlayacak önemli unsurlardır. Biyografiler, bazen kuru bir bilgi aktarmaları nedeniyle tarihi bir değer taşımaları da, ya da fazlaca abartılı anlatımları nedeniyle güvenilirliklerini kaybetmeler de, biyografiye konu olan her insanın, bir tarihi dönemi

²³ Utku, “Biyografik Tarih Yazımı İçinde Siyer”, s. 278.

²⁴ Utku, “Biyografik Tarih Yazımı İçinde Siyer”, s. 278.

²⁵ Farklı biyografi tanımları için bkz. Çetin, Mahmut, *Biyografi Kitabı*, İstanbul 2012, s. 15-7.

temsil etme potansiyeli taşıdığı unutulmamalıdır. Tek başına bir tarih yazımı olamasa da, külli tarihi besleyen önemli malzemeler olan biyografiler, bilinçli kullanıldıkları takdirde, tarihçinin yorumunu aydınlatır, kalemine hayat verebilirler. Tarihçilerin birincil kaynakları eleştirel bir biçimde okuyabilmeleri için önemli metodolojik açılımlar sunarlar.²⁶

Diğer taraftan tarih boyunca tarih yazımı içindeki biyografik unsurlar tahlil edilirken veya biyografi ile tarih yazımı arasındaki ilişki incelenirken her zaman yukarıda ifade edilen genişletilmiş anlamıyla biyografiden söz edilemeyebilir. Bu çerçevede biyografi konusunda üç ayrı tanım yapılmıştır:

1- Biyografik Unsur: Tarih yazımı içinde, tarihî olaylar ve olguları açıklarken kişilerin davranışları ve karakterlerini belli ölçüde ön plana çıkartan veya en azından bunların etkilerini hissettiren ve kişilere ait bilgileri bu çerçevede veren kısım veya yaklaşımlar “biyografik unsur” olarak tanımlanabilir. Burada çalışmanın kendisi bizatihi biyografik bir eser değildir ve bahse konu biyografik bilgi de salt tarihî bilgi amaçlı verilmemiştir. Mesela, Taberi’de belli bir yılda ölenlere dair verilen bilgi, “biyografik unsur” olarak değerlendirmiyoruz. Diğer yandan Taberi’nin, Hz. Aişe’nin Hz. Osman’ın şehadeti öncesi ve sonrasında sarf ettiği söz ve davranışlarıyla ilgili verdiği bilgileri, Taberi’nin sonraki kimi olayları açıklamak amacıyla kullanmasından yola çıkarak “biyografik bir unsur” olarak nitelendirilebilir.

2- Biyografik Derleme: İslam tarih yazıcılığında sıklıkla karşılaştığımız *tabakât* niteliğindeki eserler, “biyografik derleme” olarak ele alınabilir. Esas itibarıyla iki türlü derleme ile karşılaşırız. Bunlardan ilki, daha ziyade hadis ve tarih gibi diğer ilim dallarına yardımcı olabilecek şekilde tasarlanmış ve büyük ölçüde biyografik bilgi içeren referans nitelikli olanlardır. İkincisi ise daha ziyade didaktik bir üslup benimseyen ve tanıttığı kişilerin niteliklerini ön plana çıkaran eserlerdir. İnananlar için model kabul edilen sahabenin hayatını anlatan kitaplar gibi.

3- Biyografik Eser: Bir şahsı, doğumundan (hatta atalarından) vefatına kadar tüm tarihçesi ile ele alan, sadece bilgi vermek değil, aynı zamanda o şahsın duygu, düşünce ve tecrübelerini de aktarmak amacıyla yazılan, tarihin akışıyla bu duygu, düşünce ve tecrübeler arasında sebep – sonuç ilişkisi kurulan ve çoğu zaman didaktik olan çalışmalar. Son dönemlerde tarihî biyografi (*historical biography*) olarak tarif edilen ve amacı tarihî bir kişiliğin hayatını yeniden inşa etmek olan ve tarihî olayları anlatmanın yöntemlerinden biri olarak görülen tarzdaki eserleri bu kapsamda değerlendirebiliriz.²⁷

²⁶ Utku, “Biyografik Tarih Yazımı İçinde Siyer”, 264.

²⁷ Tanımlar ve bu kategorik ayırım için bkz. Utku, “*Biyografik Tarih Yazımı İçinde Siyer*”, s. 264-265.

Yukarıdaki tasnif göz önünde bulundurulduğunda Tabakâtü'l-müfessirîn veya Türkçe adıyla tefsir tarihi eserlerinin ikinci tür biyografi tanımı içinde, birinci gruba giren derlemeler içinde değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz.

5. Tefsir Tarihi Yazıcılığının Kısa Tarihi ve Dâvûdî'nin "Tabakâtü'l-Müfessirîn" Adlı Eserinin Tefsir Tarihi Yazıcılığındaki Yeri

Dâvûdî'nin "Tabakâtü'l-Müfessirîn" adlı Eserinin tefsir tarihi yazıcılığındaki yerini tespit edebilmek için, kendisinden önce ve ondan sonra "Tabakâtü'l-Müfessirîn" ya da başka bir adla telif edilmiş tefsir tarihi eserlerine bakılarak, bunlar arasında bazı karşılaştırmalar ve değerlendirmeler yapmak gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle Dâvûdî'nin eserinden daha önce telif edilen klasik tefsir tarihi eserlerine ve bunların genel özelliklerine, daha sonra da Dâvûdî'nin vefatından sonra yazılan diğer tefsir eserlerine ve bunların genel özelliklerine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Tefsir tarihi yazımı açısından bakıldığında günümüze kadar ulaşan ve matbu olarak elimizde bulunan tefsir tarihlerini genel mânada iki ana gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki biyografi türü olan *tabakât tarzı tefsir tarihi yazıcılığıdır*.²⁸ Bu yazım tarzı da iki gruba ayrılmaktadır. Birincisi, müfessirleri alfabetik sıraya göre tasnif eden tabakâtlar, ikincisi her hicri asrı bir tabakaya ayırmak suretiyle ilgili yüzyılda yaşamış olan müfessirleri vefat tarihlerine göre o tabakada tertip ve tasnif eden tabakâtlar. Müellif böylece yaşadığı döneme kadar müfessirleri yüzyıllık tabakalar halinde tasnif ederek incelemiş olmaktadır. İkinci yazım tarzı da, modern dönemde oluşmuş olan *konulu tefsir tarihi, tefsir ekolleri tarihi veya Tefsir düşünce okulları* şeklindeki tefsir tarihi yazıcılığıdır. Tabakât tarzı tefsir tarihleri genelde tabakâtü'l-müfessirîn adıyla anılırken *konulu tefsir tarihi* veya *tefsir ekolleri tarihi* yazıcılığı farklı başlıklar ve adlandırmalarla devam etmiştir.²⁹

Bazı araştırmacılar ise, üçüncü bir yazım tarzı olarak *ansiklopedi tarzı tefsir tarihi yazıcılığından* bahsetmişlerdir. Yalnızca müfessirleri ve tefsir eserlerini konu edinen bu tarz eserler diğer ansiklopedilerde olduğu gibi alfabetik sırayı dikkate alan bir tür ansiklopedik tefsir tarihi eseri sayılabilir.³⁰

Günümüze kadar ulaşan ve matbu olarak elimizde bulunan³¹ en eski tefsir tarihi eserlerinden birisi Celaleddin es-Suyûtî'nin (ö.911/1505) yazdığı "*Tabakâtü'l-*

²⁸ Bu klasik literatürümüzde hemen her bilim dalının kendi alanıyla ilgili olarak oluşturduğu *tabakât* adıyla anılan tarih yazım tarzıdır.

²⁹ Okumuş, Mesut, "Darülfünun İlahiyat Fakültesi Muallimi Cevdet Bey ve "TefsirTarihi" Adlı Eserinin Tefsir Tarihi Yazıcılığındaki Yeri", *Darülfünun İlahiyat Sempozyumu Tebliğleri, (18-19 Kasım 2009)* İstanbul 2010, s. 430.

³⁰ Okumuş, Cevdet Bey ve "TefsirTarihi" Adlı Eseri, s. 432.

³¹ Kadı Beyzavi'ye ait olduğu söylenen ve Edirnevî'nin *Tabakâtü'l-müfessirîn*'inin kaynakları arasında zikredilen *Muhtasarü tabakti 'l-müfessiri* adlı eser henüz elimizde değildir. Bkz. el- Edirnevî, Ahmed b.

müfessirîn' adlı eseridir. Eser yöntem olarak alfabetik sırayı dikkate almaktadır. Tefsir tarihi konusunda Suyûtî'den sonra eser yazanlar arasında onun talebesi Şemsüddin Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Dâvûdî (ö. 945/1540) gelmektedir. ed-Dâvûdî de hocası gibi eserine "*Tabakâtu'l-müfessirîn*" adını vermiş ve tefsir tarihinde hocasının yöntemine bağlı kalmış, müfessirleri alfabetik sırayı gözeterek zikretmiştir.

Osmanlı devri alimlerinden Taşköprizâde'nin (968 /1561) *Mevzuatü'l-Ulûm* adlı eserinde şer'î ilimleri konu edindiği “ Mine'l-Ulûmi's-Şer'iyye” alt başlığında “İlmü Tefsîrî'l-Kur'ân” başlığı altında verdiği bilgiler tabakât türü tefsir tarihi yazıcılığına örnek teşkil etmektedir.³² Eser, tefsir tarihi ve yaptığı tasnif açısından dikkate değer olmakla beraber müstakil bir *tabakâtu'l-müfessirîn* eseri değildir.³³

Tabakât tarzı tefsir tarihi yazımını esas alan bir başka eser de Osmanlı devri alimlerinden vefat tarihini tam olarak bilmediğimiz ancak eserinden hareketle ed-Dâvûdî'den sonra on yedinci yüzyılda yaşadığı sonucuna ulaştığımız Osmanlı ulemasından Ahmed b. Muhammed Edirnevi tarafından yazılmıştır. Edirnevi de geleneğe bağlı kalarak eserine "*Tabakâtu'l-müfessirîn*" adını vermiştir. Edirnevi tabakât tarzı tefsir tarihi yazımını benimsemiş olsa da, tertip olarak kendinden önceki müelliflerden farklı bir düzenleme yapmış, eserinde es-Suyûtî ve ed-Dâvûdî'nin yaptığı aksine müfessirleri alfabetik sıraya göre değil, her hicri asrı bir tabakaya ayırmak suretiyle tertip etmiştir. Böylece yaşadığı döneme kadar müfessirleri yüzyıllık tabakalar halinde tasnif ederek incelemiş ve sonuçta yaşadığı hicri on birinci yüzyılın sonuna kadar gelmiştir. Edirnevi eserinde toplam olarak 638 kadar müfessire ve tefsir eserine yer vermiştir. Müellif eserin sonunda kitabı 1095/1684 yılında Edirne'de tamamladığını belirtmektedir. Bu da onun miladi on yedinci yüzyıl alimlerinden olduğunu ve eserini ed-Dâvûdî'den sonra yazdığını göstermektedir.³⁴

Tabakât tarzı tefsir tarihi yazıcılığına bir örneği de yine Osmanlı dönemi alimlerinden Giritli Sırrı Paşa'nın (ö.1313/1895) Osmanlı Türkçesi ile yazdığı "*Tabakât ve adab-ı müfessirîn*" isimli eserdir. Bu eser müellifin *Tefsîr-i Sure-i Meryem* adlı eserinin girişindeki “*Tabakâtu'l-müfessirîn*” kısmının *Tabakât ve Âdâb-ı Müfessrîn* adıyla müstakil olarak yayımlanmış halidir.³⁵ Osmanlıca olarak yazılan bu eser tabakât

Muhammed, *Tabakâtu'l-müfessirîn*, Tahkik, Süleyman b. Salih, Mektebetü'l- Ulûm ve'l- Hikem, Medine 1998, s. 5.

³² Taşköprizâde, *Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde fi Mevzuâtü'l-Ulûm*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, II, 54-112.

³³ Taşköprizâde'nin, *Miftâhu's-Saâde*'sinde Tefsir Tarihi'nin ele alınış biçiminin tasviri ve analizi için bkz. Başkan, Ömer, “Taşköprizâde'nin *Miftâhu's-Saâde*'si Bağlamında Osmanlı İlimler Tasnifi Geleneğinde Tefsir Tarihi Algısı” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012/1, cilt: 11, sayı: 21(2012/1), s.135-161.

³⁴ Okumuş, Cevdet Bey ve "Tefsir Tarihi" Adlı Eseri, s. 430-431.

³⁵ Konuyla ilgili olarak bkz., Öztürk, Mustafa *Osmanlı Tefsir Mirası*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2012, s. 191,192; Karagöz, Mustafa, *Tefsir tarihi Yazımı ve Problemleri*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2012, s. 82.

ve âdâbu'l müfessirin konusunu birlikte ele alan küçük bir risale şeklindedir. Rûmi takvime göre 1313/1894 yılında basılan ve ilk Türkçe tefsir tarihi eseri olan bu çalışma toplam 30 sayfadan müteşekkil küçük bir risaledir.³⁶

Tabakât tarzı tefsir tarihi yazıcılığının bir diğer örneği de Bergamalı Ahmet Cevdet Efendi (ö.1344/1929)'nin müfessirleri alfabetik sıraya göre değil de içerisinde buldukları yüzyıllara göre tertip ve tasnif ettiği "*Tefsir Tarihi*" adlı eseridir. Müellifin tefsir usulü, tarihi ve müfessirlerin hayatlarıyla ilgili ders notlarını da içeren bu eser, "Tefsirler ve Müessirler" başlığı altında önce *Mahfil Mecmuası*'nda yayımlanmış daha sonra 1927 yılında ayrı bir kitap olarak yayımlanmıştır. Bu eser Mustafa Özel tarafından sadeleştirilerek "*Tefsir Usulü ve Tarihi*" adıyla tekrar neşredilmiştir.³⁷

Tabakât tarzı tefsir tarihi yazıcılığının en seçkin örneğinden biri de Latin harfleriyle yazılmış olan Türkiye Cumhuriyetinin beşinci Diyanet İşleri Başkanı olan Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971) tarafından telif edilen *Büyük Tefsir Tarihi* adlı eseridir. İki kısımdan oluşan eserin birinci kısmı (I, 9-176) tefsir usûlüne, ikinci kısmı ise tefsir tarihine ayrılmıştır. Bu kısımda önce "mümtaz tabaka" diye adlandırdığı ashabı ele alan müellif, daha sonra vefat tarihlerine göre on dört tabakaya ayırdığı müfessirler hakkında bilgi vermektedir. Eserin ikinci cildinin sonunda 663 tefsir kitabıyla bunların müelliflerini ihtiva eden alfabetik bir liste vardır. Bunu kırk altı tefsire ait ek bir liste takip etmekte, daha sonra da Kur'ân-ı Kerîm'le ilgili çeşitli ilimlere dair 489 kitabı ve bunların müelliflerini kapsayan bir liste yer almaktadır. Adı geçen eserin çeşitli baskıları yapılmıştır.³⁸

Bir anlamda tabakât tarzı tefsir tarihi yazıcılığına alternatif olarak ortaya çıkan ve *konulu tefsir tarihi* veya *tefsir ekolleri tarihi* yazıcılığı diye adlandırılan diğer tefsir tarihi yazıcılığı, önce batı dünyasında denenmiş ve daha sonra İslam dünyasına intikal etmiş bir tefsir tarihi yazıcılığı tarzıdır. Konulu tefsir tarihi yazıcılığının Batı dünyasından ilk örneğini Macar asıllı bir Yahudi olan müsteşrik Ignaz Goldziher (ö.1921) vermiştir. Goldziher, *Die Richtungen der Islamischen Koranauslegung* adlı eserinde tefsir tarihini konularına göre tasnif etmiş ve eserini Tefsirde İlk Merhale, Rivayet Tefsiri, Dirayet Tefsiri, Tasavvufi-İşarî Tefsir, Mezhebi Tefsir ve Çağdaş Tefsirler olmak üzere altı bölüm halinde düzenlemiştir. Görüldüğü üzere bu tasnif gelenekteki yöntemlerden farklı modern bir tasniftir.³⁹ Bu tür tefsir tarihi yazımı

³⁶ Okumuş, Cevdet Bey ve "TefsirTarihi" Adlı Eseri, 431. Ayrıca bkz., Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakâtü'l-Müfessirin*, Bilmen Yayınları, İstanbul 1973, I, 180.

³⁷ Bergamalı Cevdet Bey, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, sadeleştirilen, Mustafa Özel, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2002.

³⁸ Yaran,Rahmi, "Ömer Nasuhi Bilmen", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 163.

³⁹ Söz konusu konulu tefsir tarihi yazıcılığına yönelik bazı eleştiriler ve öneriler için bkz. Çalışkan, İsmail, "Tefsir Tarihi Yazımında Yenilenmenin Gerekliği Eleştiriler-Gerekçeler-Teklifler", *Tefsir Eğitim ve Öğretiminin Problemleri Sempozyumu*, YYÜİF(11-12 Haziran 205 Van), KURAV Yayınları, Bursa, 2007, s. 103-113; Cündioğlu, Düccane, "Çağdaş Tefsir Tarihi Tasavvurunun Kayıp Halkası: Osmanlı Tefsir Mirası", *İslamiyat*, cilt: 2, sayı:4 4, (Ekim-Aralık 1999), s. 51-73.

yöntemi, İslam dünyasında Mısırlı alim Muhammed Hüseyin ez-Zehebî (ö.1977)'nin “*et-Tefsir ve'l-müfessirûn*” adlı eserinin yanı sıra, ülkemizden İsmail Cerrahoğlu, Bekir Karlığa⁴⁰ ve Muhsin Demirci ve Davut Ayduz'ün “*Tefsir Tarihi*” adını taşıyan eserlerle devam ettirilmiştir.⁴¹

Genel olarak tefsir tarihini ele alan ve ekol sistematığına göre telif edilmiş olan bu eserlerin yanı sıra, *Kur'an'a yönelişler*le ilgili olan ve sadece tefsir ekollerini içeren eserlerden de söz edilebilir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Celal Kırca tarafından telif edilen ve bu türün ülkemizdeki ilk örneğini oluşturan *Kur'an'a Yönelişler* adlı kitabın yanı sıra, şu eserleri de örnek kabilinden zikretmek mümkündür: Naile Sellînî Râdavî'nin *et-Tefsir ve Mezâhibuhû*; Fadl Hasan Abbas'ın, *et-Tefsîr: Esâsiyyetuhü ve İtticâhâtuhü*; Abdülkadir Muhammed Salih'in, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn fi Asri'l-Hadîs*; Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rûmî'nin çağdaş yönelişlerle ilgili en kapsamlı kitaplardan birisi olan üç cilt (iki mücellet) olarak yayımlanan *İtticâhâtü't-Tefsîrji'l-Kami'r-Râbi Aşar* adlı eseri, Jansen'in Türkçeye *Kur'an'a Yaklaşımlar* şeklinde tercüme edilen kitabı,⁴² ve Ali Ekber Babaî'nin Kenan Çamurcu tarafından Türkçeye “*Tefsir Ekolleri*” olarak çevrilen eseri.⁴³

Müfessirler ve tefsirleri ansiklopedisi diye adlandırabileceğimiz *ansiklopedi tarzı tefsir tarihi* yazıcılığına örnek olarak Adil Nüveyhiz'in “*Mu'cemü'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hatta'l-asri'l-hâzır*” adlı eseri örnek olarak gösterilmektedir. Nüveyhiz'in 2000 müfessirin hayatı ve eserlerini alfabetik sıraya göre işlediği bu eser, 1983 yılında Beyrut'ta yayımlanmış daha sonra yeni baskıları da yapılmıştır.⁴⁴

Yukarıda verilen özetten de anlaşılacağı üzere Tefsir tarihi yazıcılığı olarak tanımlanabilecek tabakâtü'l-müfessirîn geleneğinin bilinen tarihi Suyûtî'ye kadar geriye götürülebilmektedir.⁴⁵ Şu anki bilgilerimize göre Suyûtî, tabakât alanında müstakil eser ortaya koyan ilk kişi olduğu gibi hocası Kafiyeci'nin, *et-Teysîr fi Kavîd-i İlmi't-Tefsîr* adlı eseri istisna edilecek olursa, ulûmu'l-Kur'an tarzı eserlerde tabakât konusuna bir Kur'an ilmi olarak yer veren ilk kişidir.⁴⁶ Aslında Suyûtî *el-İtkan* adlı eserinin sekseninci bölümünü “fi-tabakâti'l- müfessirîn” konusuna ayırarak böyle bir çalışma yapacağını ipucunu vermiştir. Suyûtî tabakâtının girişinde hadisçilerin, fakihlerin ve nahivcilerin müstakil tabakât eserleri

⁴⁰ Bekir Karlığa'nın eseri, İbn Kesîr tefsirinin Türkçeye tercümesinin son kısmında (16. ciltte) yayımlanmıştır.

⁴¹ Bu eserlerin geniş tanıtım ve tahlili için bkz. Karagöz, *Tefsir Tarihi Yazımı ve Problemleri*, s. 61-65.

⁴² Bu eserlerin içerikleriyle ilgili geniş bilgi için bkz., Karagöz, *Tefsir tarihi Yazımı ve Problemleri*, s. 66-68.

⁴³ Eser, El- Mustafa Yayınları arasından iki cilt olarak İstanbul 2014'te yayınlanmıştır.

⁴⁴ Konuyla ilgili geniş literatür için bkz. Birışık, “Müfessir”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 499.

⁴⁵ Mertoğlu, Mehmet Suat, “Suyûtî” (Kur'an İlimleri Kısmı), *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 199.

⁴⁶ Bekiroğlu, Harun, *Tefsir Metodolojisi Açısından el-Burhan ve el-İtkan*, Araştırma Yayınları, Ankara 2013, s. 252.

mevcutken müfessirlere ait bu tür bir eserin kendisinden önce yazılmadığını ifade etmiştir.⁴⁷ Ne var ki Suyûtî ve öğrencisi Dâvûdî'ni eserleri alfabetik biyografi yazıcılığı türünden tabakât eserleridir. Yukarıdaki özetten de anlaşılacağı üzere, tabakât kavramının tanım ve içeriğine uygun tarzda sınıf, derece ve dönem ayrımı yaparak oluşturulan tabakâtü'l- müfessirîn eserleri Türk müellif olan Edirnevi ile başlamış ve yine Türk müellifler tarafından Ömer Nasuhi Bilmen'le günümüze kadar devam ettirilmiştir.

Dâvûdî'den sonra yazılan tefsir eserleri ve bunların genel özelliklerine dair bu kısa değerlendirmelerden sonra, Dâvûdî'nin “Tabakâtü'l-Müfessirîn” adlı eseri hakkında bazı mülâhazalarda bulunarak eseri tefsir tarihi yazıcılığı açısından değerlendirmek istiyoruz.

Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi olmayan Davûdi'nin, Kahire'de yetiştiği, Süyûtî'nin tanınmış talebeleri arasında yer aldığı ve ömrünü burada geçirdiği rivayet edilmektedir. Zamanın önde gelen muhaddislerinden sayılan ve fıkıh açısından Şâfiî mezhebine mensup olan Dâvûdî'nin, makalemizin baş tarafında da belirttiğimiz üzere Mâlikî olduğu da ileri sürülmüştür.

Kaynakların belirttiğine göre hocası Süyûtî, ashaptan itibaren bütün müfessirlerin biyografilerini içine alacak bir kitap yazmaya başlamış, fakat tamamlayamamıştır. 136 müfessirin hayatını ihtiva eden bu çalışmayı Dâvûdî temize çekmiş, daha sonra da hocasının sonuçlandıramadığı işi kendisi ele alarak bu eserini telif etmiştir. 704 müfessirin biyografisine yer verilen eserin tertibinde alfabetik sıra gözetilmiş, müfessirlerin hayatları hakkında kısa bilgi verilirken eserleri ve ilmî yönleri daha geniş şekilde ele alınmıştır. Eserde biyografiler incelenirken faydalanılan kaynak ve müelliflerin adlarına da işaret edilmiştir.⁴⁸

Üzerinde değerlendirmelerde bulunacağımız metin, ilmi bir komisyon tarafından tahkik edilerek yayına hazırlanmıştır. Eserde müellifin mukaddimesi bulunmamaktadır. Bu durum eser hakkında bizzat yazarın kendisine dayanarak söylenebilecek şeyleri zorlaştırmaktadır. Eserin matbu nüshasında yer alan müfessirlein biyografileri başka tabakât kitaplarına da bakılarak güncellenmiş ve dipnotlarla tabakât kaynakları zenginleştirilmiştir. Böylece Dâvûdî'nin müfessir olarak zikrettiği şahıslara, okurun farklı tabakât, rical ve vefeyât eserlerinden de ulaşması kolaylaşmıştır. Eser, Eban b. Tağlib ile başlamakta ve Yunus b. Muhammed b. İbrahim el-Vefrâvendî ile son bulmaktadır. Eser iki cilt halinde Dâdrü'l-Kütübi'l-İlmiyye yayınevi tarafından Beyrut'ta neşredilmiştir.

⁴⁷ Suyuti, *Tabakâtü'l-müfessirin*, tahkik, Ali Muhammed Ömer, Kahire, 1976, s. 21.

⁴⁸ Temel, Ali Rıza, “Davûdî Muhammed b. Ali”, *DİA.*, İstanbul 1994, IX, 51.

Esere içerik olarak tefsir ilmi ve müfessirler açısından bakıldığında, müellifin 704 müfessir ve eserine yer verdiği ve bunlarla ilgili değerlendirmelerde bulunduğu tashihe muhtaç genel bir yargıdır. Eserde 704 müellifin biyografisi yer almaktadır ancak bunların tamamının tefsir eseri yazmış müfessirler olduğu söylenemez. Bu nedenle eserde yer alan müellifler birkaç açıdan sınıflandırılarak değerlendirilmelidir. Bu sayede eserin içeriği ve tefsir tarihi ve yazıcılığına ilişkin daha sarih bilgilere ulaşılabilir. Eserde yer alan müfessirleri ve eserlerini aşağıdaki şekilde tasnif edebiliriz:

1. Müstakil tefsir yazarlar ve yazdığı tefsir eserinin adıyla birlikte zikredilenler.
2. Kendisine bir tefsir eseri nispet edilen, tefsir yazdığı ve bir tefsir sahibi olduğu belirtilen ancak eserinin ismi zikredilmeyen müellifler.
3. Sure tefsiri veya belli bir ayet ve ayet grubunu tefsir ettikleri için müfessir olarak anılanlar.
4. Kur'an ilimlerinin herhangi bir dalında eser verdikleri için müfessirler arasında yer alanlar.
5. Herhangi bir tefsire şerh, haşiye yazmak suretiyle müfessir olarak anılanlar.
6. Bazı tefsirlere yaptıkları ihtisarlardan dolayı eserde müfessirler arasında yer alanlar.
7. Sırf lakabı müfessir olduğu için eserde yer alan müellifler
8. Tabakât kitaplarında yazarın hayat hikayesinde geçen pek çok tefsiri ezbere bildirdi, tefsirde alimdi, üstattı, şeyhti, tefsirsini iyi bildirdi, müfessirdi, tefsirde üstün bir yeri vardı ... vb. ifadelerden dolayı müfessir olarak zikredilenler.
9. Eserde yukarıda sayılanlardan hiçbirine girmeyen ve tefsir ilmiyle hiçbir ilişkisi kurulmadan müfessirler arasında yer verilenler de vardır.

Yukarıdaki tasniften anlaşılacağı üzere eser bize pek çok imkânı sunmakla birlikte bazı zaafı da bünyesinde barındırmaktadır. Şöyle ki, ilk madde hariç diğer maddeler bir bütün olarak düşünüldüğünde 704 şahsın ismine yer verildiği söylenebilir ancak yedi yüz dört müfessir ve eserinden söz edemeyiz. Dolayısıyla bu sayının eser incelenmeden varılmış çok genel bir yargı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü diğer maddelerde zikredilenler azımsanamayacak bir yekûn tutmaktadır. Dolayısıyla müstakil tefsir yazarlar ve yazdığı tefsir eserinin adıyla birlikte zikredilenlerin sayısı önemli oranda düşmektedir.

Eser her ne kadar *Tabakâtü'l-Müfessirîn* adını taşısa da bir rical kitabı olduğu için eserde müelliflerin farklı alanlarda yaptığı çalışmaları ve yaşadıkları dönemin ilmi seviyesi ve çalışma alanları hakkında bilgi vermektedir. Zikredilen eserlerden günümüze henüz ulaşamayanların gün yüzüne çıkarılma ihtimalinin bulunması, eserin İslami ilimler açısından önemini artırmaktadır. Çoğu müellifin kendi şiirlerine yer verilmesi veya müellif hakkında başkalarının yazdıkları şiirler kültür ve edebiyat tarihi açısından son derece önemlidir. Ayrıca müelliflerin hocaları, talebeleri, yaptıkları ilmi yolculuklar bilim tarihinin serüvenini takip etme açısından ayrıca önemi haizdir.

İslam düşüncesi içerisinde yer alan tefsirler ve müfessirlerin objektif olarak ve tabakâtlarda geçtiği şekliyle aynen nakletmesi, geçmişten kendi zamanına kadar teşekkül eden ve etmekte olan tüm çalışmaları tarihsel bir olgu olarak tespit etmesi, kendisi Maliki mezhebine bağlı olmakla birlikte farklı mezheplerdeki müfessirlere yer vermesi, müellifin mezhebî ve siyasî kaygılardan arınmış nesnel ölçütler doğrultusunda bir envanter çıkardığını göstermektedir.

Bununla birlikte Bergamalı Cevdet Bey ve Ömer Nasûhi Bilmen'de gördüğümüz değerlendirmelere Davûdi'nin eserinde rastlayamıyoruz. Davûdî biyografisine yer verdiği hiçbir müellifin tefsir alanındaki eseri hakkında şahsi değerlendirmelerde bulunmamıştır. Tabakât ve rical kitaplarından nakledilen bilgilerle yetinilmiştir. Dolayısıyla, eserlerin görülüp incelendiğine dair herhangi bir bilgiye ulaşamıyoruz.

Davûdi'nin eseri, kendinden önceki müktesebatı nakletmesi açısından önemlidir. Dirayet açısından tefsir tarihi yazıcılığına bir yenilik getirdiği söylenemez. Suyûtî'nin izinden giderek hocasının yarım kalan eserini tamamlamıştır. Eserin alfabetik sisteme göre yazılması ve adının tabakât konulması aslında mecazen bir tefsir tarih yazıcılığıdır. Bu anlamda bu tür yazımlar hususidir. Genel anlamda tarihle örtüşmektedir. Oysa tarih yazımları hangi tarih ve neyin tarihi olursa olsun tarih disiplini ile ilişkilendirilmeli ve okura tarihi bir bakış açısı kazandırmalıdır. Tefsir tarihi de bir şekilde tefsirin tarihi hakkında bilgi vermelidir. Bu açıdan alfabetik yazımlar müelliflere ulaşmayı kolaylaştırır ve belli bir müellif kitlesiyle okuru buluştururken, belli bir tarihi bakış açısı, tefsir ve müfessirler hakkında bir yöntem önerdikleri söylenemez.

Bütün bunlarla birlikte alfabetik olarak yazılsa bile bu tür eserlerin bir değeri vardır. Bu eserlere biyografi tarih yazıcılığı açısından bakılmalı ve değerlendirilmelidir.

Sonuç

Davûdî'nin eseri esas alınarak, tabakât yazıcılığına tarih felsefesi açısından baktığımızda, tabakatü'l-müfessirîn literatürünü doğuran sebep; diğer disiplinlerin kendi tabakâtlarını oluşturmuş olmaları, tefsir alanında ise bu konuda herhangi bir eserin bulunmamasıdır. Suyûtî ile başlayan bu haklı kaygı öğrencisi ile tabiri caizse ete kemiğe bürünmüştür. Daha sonraki asırlarda ise tabakatü'l-müfessirîn yazıcılığı farklı yöntem ve tasniflerle devam etmiştir. Bugün de gelenekten kopmadan ve varsa kırılmaların farkında olarak geçmişin bilinçli bilgisi ışığında yarının hazırlanması için tarihin verilerinden kesintiye ve anokranizme düşmeden yararlanılmalıdır. İslam düşüncesi içerisinde yer alan tefsirler ve müfessirler, onlarla ilgili envanter tarih felsefesi açısından değerlendirilmeli ve kritik edilmelidir.

Tabakatü'l-müfessirîn eserleri, tarih metodolojisi açısından da değerlendirilip yorumlanmalı, müfessirlerin takip ettikleri yöntem ve metotlar tespit edilmelidir. Çünkü bu durum tabakatü'l-müfessirîn eserlerinde en çok ihmal edilen konu durumundadır.

Davûdî, eserinde maalesef böyle bir çabanın içine hiç girmemiştir. Yeni çalışmalar tarih metodolojisi bakış açısını gündemine almalıdır.

Tabakâtlar hangi türden olursa olsun birer biyografik yazım oldukları için biyografik tarih yazıcılığı açısından ele alınmalıdır. Çünkü “meşru bir biyografi, ele aldığı şahsı kendi kadrosundan çıkarmaksızın, onun tarihi hakikatini ortaya koyma endişesi taşımaktadır. Biyografiler, yalnızca ilgilendikleri kişiyle ilgili temel bilgileri ve onun başından geçen olayları vermekle kalmaz, aynı zamanda bu bilgileri ve olayları o kişinin yaşadığı tecrübelerle birlikte ele almaya çalışır. Bu yanıyla tarihi biyografiler, sosyal tarihi tamamlayacak önemli unsurlardır. Biyografiler, bazen kuru bir bilgi aktarmaları nedeniyle tarihi bir değer taşımaları da, ya da fazlaca abartılı anlatımları nedeniyle güvenilirliklerini kaybederler de, biyografiye konu olan her insanın, bir tarihi dönemi temsil etme potansiyeli taşıdığı unutulmamalıdır. Tek başına bir tarih yazımı olmasa da, külli tarihi besleyen önemli malzemeler olan biyografiler, bilinçli kullanıldıkları takdirde, tarihçinin yorumunu aydınlatır, kalemine hayat verebilirler. Tarihçilerin birincil kaynakları eleştirel bir biçimde okuyabilmeleri için önemli metodolojik açılımlar sunarlar.⁴⁹ Bu açıdan tabakâtlar hangi tasnif yöntemini izlerse izlesin yeni tefsir tarihi yazıcıları için büyük imkanlar sunduğu unutulmamalıdır.

Bu değerlendirmelerden sonra tefsir tarihi yazıcılarının göz önünde bulundurması gerektiğini düşündüğümüz bazı hususları hatırlatarak ve tartışmaya açarak makalemizi sonuçlandırmak istiyoruz.

Modern bilimin tarihinin, bilimin üstünlüğünü ortaya koymak için, tarih kurgulamasını yanlı yaptığı, betimleyici olması gerekirken bazen kural koyucu bir yöntem kullandığı, modern bilimi yüceltmek amacıyla, İslam dünyasının bilime katkıları görmezlikten gelinerek yazıldığı⁵⁰ gözden irak tutulmamalıdır. Bu ve benzeri sebepler bilimin 17 ve 18.yüzyıllarda geliştiğini gösteren bilim tarihi yazma yöntemlerinin nesnel olduğuna inanmayı güçleştirmektedir.⁵¹

Modern bilimin tarihi, aydınlanmanın üstünlüğünü ispat etme ve iktidarını pekiştirme çabasından öteye gitmediği bilinmektedir. Bilimin insanın diğer aktivitelerine üstün kılınması, bir anlamda iktidar olması ürettiği bilginin ve teknolojinin kıymetinden kaynaklanmaktadır. Bilimin iktidar olması, bilimsel çalışmalara bir takım özelliklerin ve aktivitenin kendisine değer atfedilmesi, bilimi ve bilim tarihinde yanlılıkların karşımıza çıkmasına neden olduğu söylenebilir. Bu da bir

⁴⁹ Utku, “Biyografik Tarih Yazımı İçinde Siyer”, s. 264.

⁵⁰ Eyim, Ahmet, “Bilim Tarihi Yazımı Ve Nesnelik Tartışmaları Üzerine”, *I. Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu*, (28-30 Nisan 2006), Şanlıurfa 2006, I, 262.

⁵¹ Eyim, “Bilim Tarihi Yazımı Ve Nesnelik Tartışmaları Üzerine”, I, 262.

anlamda bilimin ideolojik olmasının başlangıcı olmuştur. Çünkü artık bilim, söyledikleri tartışılmaz doğru kabul edilen ve saygı duyulan bir etkinlik halini almıştır.⁵²

Tarihi gerçekleri nasıl yorumladığımız ve hangi sıralama ile bilim tarihine koyduğumuz, bilimi nasıl gördüğümüzü ortaya koyacaktır. Yani, bilim sahiplerinin sahip oldukları inançlar ya da ideolojiler bilime yönelik pozitif veya negatif olumlamalara neden olmakta; ve bu nedenle bilim tarihini farklı şekillerde yorumlamaktadır. Kısacası, tarihçilerin buldukları noktaya göre gördüklerinin de değişeceği iddiası bilim tarihi yazımının betimleyici olmaktan uzak olduğunu göstermektedir.⁵³

Postmodern biyografik tarih yazıcılığında, aydınlanmanın felsefesine ve tarih anlayışına uygun olarak tarihin geleneksel kaynaklarında pek yer bulamayan toplumun ayrıcalıklı tabakaları, İslam toplumunun geneline teşmil edemeyeceğimiz bütünlükten yoksul mezhepler, ekoller, anlayışlar ve hatta kadınlar ve azınlıklar gibi konuların öne çıktığına şahit oluyoruz. Oysa klasik İslam tarihi yazıcılığının önemli başyapıtlarından biri olan ve kendinden önce yazılmış olan risaleleri kronolojik olarak tasnif eden İbn İshak'ın (ö.151/768) *el-Mübteda ve'l-Meb'as ve'l-Megazi* isimli eseri, dünya tarihini bir bütün olarak ele almış ve Hz. Peygamberin hayatına da dünya tarihinin bir parçası ve peygamberler silsilesinin sonuncusu olarak yer vermiştir. Aynı bütüncül yaklaşım ve anlayış farklı bir disiplin olan tefsir tarihi yazımında devam etmiştir. İlk Tabakâtü'l-müfessirîn eserleri ve onların yöntemini takip eden Türkçe adıyla tefsir tarihi eserlerinde bunu görebiliyoruz.

Öte yandan 19. yüzyıl içinde gerek Osmanlı coğrafyasında gerekse diğer İslam ülkelerinde geleneksel ve klasik üslupta yazılmış eserlerin özellikle batıcı ve akılcı ekibin şiddetli tenkitlerine maruz kaldığı ve bu yöntemin bazı İslamcı modernistlerce dillendirildiği bilinmektedir. Bu tutumu kendi öncüllerimizden kalkarak oluşturduğumuz kuşkuludur. Öyleyse ürettiğimiz ve üreteceğimiz eserlerde bize ait ve kesintiye uğramamış ve uğratılmamış bir tarih tasavvurunun oluşturulması kaçınılmazdır.

Netice itibarıyla bizlerin Müslüman olması bir itikat ve amel dünyamızın bulunması, mutlak anlamda nesnel olamayacağımız anlamına gelmektedir. Öyleyse tarihimizde bizlerden bir şey devam ettiğine inanmamız ve ortak bir dil ve yöntem keşfetmemiz gerekmektedir. Bu yöntem ödünç alınmış dil/öncüller/paradigmalarla değil, geleneğimizden temin edeceğimiz Müslüman'ca bir akıl yürütme yolunu, bütün Müslümanlar arasında geçerlilik kazandıracak ve Müslümanlar dışındaki zihinlerin de

⁵² Eyim, "Bilim Tarihi Yazımı Ve Nesnelik Tartışmaları Üzerine", I, 268.

⁵³ Eyim, "Bilim Tarihi Yazımı Ve Nesnelik Tartışmaları Üzerine", I, 265.

Müslümanlarla anlaşabilmek için bu akıl yürütme yolunun yasaları içinde hareket edebileceği bir ortamı bize sağlayacak bir yöntem olmalıdır.

Kaynakça

Başkan, Ömer, “Taşköprüzâde'nin *Miftâhu's-Saâde'si* Bağlamında Osmanlı İlimler Tasnifi Geleneğinde Tefsir Tarihi Algısı” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012/1, cilt: 11, sayı: 21(2012/1).

Bekiroğlu, Harun, *Tefsir Metodolojisi Açısından el-Burhan ve el-İtkan*, Araştırma Yayınları, Ankara 2013.

Bergamalı Cevdet Bey, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, sadeleştiren, Mustafa Özel, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2002.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakâtü'l-Müfessirîn*, Bilmen Yayınları, İstanbul 1973.

Birişik, Abdulhamit, “Tabakât(Tefsir)”, *DİA*, İstanbul 2010.

....., “Müfessir”, *DİA*, İstanbul 2006.

Cündioğlu, Düccane, “Çağdaş Tefsir Tarihi Tasavvurunun Kayıp Halkası: Osmanlı Tefsir Mirası”, *İslamiyat*, cilt: 2, sayı: 4, (Ekim-Aralık 1999).

Çalışkan, İsmail, “Tefsir Tarihi Yazımında Yenilenmenin Gereklikliği Eleştiriler-Gerekçeler-Teklifler”, *Tefsir Eğitim ve Öğretiminin Problemleri Sempozyumu*, YYÜİF(11-12 Haziran 205 Van), KURAV Yayınları, Bursa, 2007.

Çetin, Mahmut, *Biyografi Kitabı*, İstanbul 2012.

Davudoğlu, Ahmet, “Tarih Metodolojisi Ve Geleneği Yeniden Yorumlama Sürecindeki Önemi”, *1. Uluslararası Kutlu Doğum Sempozyumu,(İslam, Gelenek ve Yenileşme)* TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 1996.

Durmuş, İsmail, *Tabakât*, *DİA*, İstanbul 2010.

Durusoy, Ali, “Mantık Ve Mantık Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme”, *İslami İlimler Dergisi*, yıl: 5, sayı: 2, (Güz 2010).

Edirnevî, Ahmed b. Muhammed el- *Tabakâtü'l-müfessirîn*, Tahkik, Süleyman b. Salih, Mektebetü'l- Ulûm ve'l- Hikem, Medine 1998.

Evkuran, Mehmet, “Tarihçiliğin Bunalımı ve Tarih’in Doğuşu -İbni Halduncu Çözümlemenin Özgünlüğü Üzerine”- *İslami İlimler Dergisi*, Yıl 3, Sayı 2. (Güz 2008).

Eyim, Ahmet, “Bilim Tarihi Yazımı Ve Nesnelik Tartışmaları Üzerine”, *I. Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu*, , (28-30 Nisan 2006), Şanlıurfa 2006.

Fayda, Mustafa, Tarih, *DİA*, İstanbul, 2011, XXXX, 30.

Filiz, Şahin, “Tarih Felsefesi Açısından İslam Felsefesi Tarihi ve Müntehab Sivanu'l-Hikme”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Konya 2006/2.

Hizmetli,,Sabri, “Siyer ve İslam Tarihçiliği Üzerine”, *Diyanet Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık, Ankara, 1989.

İbn Haldun *Mukaddime*, Çeviren, Zeki Kadiri Ugan, MEB Yay., İstanbul 1989.

Karagöz, Mustafa, *Tefsir tarihi Yazımı ve Problemleri*, Araştırma Yayınları, Ankara. 2012.

Mertoğlu, Mehmet Suat, "Suyûti" (Kur'an İlimleri Kısmı)", *DİA*, İstanbul 2010.

Okumuş, Mesut, “Darülfünun İlahiyat Fakültesi Muallimi Cevdet Bey ve "TefsirTarihi" Adlı Eserinin Tefsir Tarihi Yazıcılığındaki Yeri”, *Darülfünun İlahiyat Sempozyumu Tebliğleri*, (18-19 Kasım 2009) İstanbul 2010.

Özkan, Mustafa, “İbnü'l-Esir El-Cezeri'de Tarih Metodolojisi”, *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre (Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu)*, İstanbul 2012.

Öztürk, Mustafa *Osmanlı Tefsir Mirası*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2012.

Taşköprizâde, Ahmet Efendi, *Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde fi Mevzuâtı'l-Ulûm*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.

Suyuti, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, tahkik, Ali Muhammed Ömer, Mektebetü Vehbe, Kahire, 1976.

Şulul, Kasım, “Kafiyeci'nin Tarih Metodolojisi İle İlgili Görüşleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13-14, İzmir 2001.

Temel, Ali Rıza, “Davûdî Muhammed b. Ali”, *DİA.*, İstanbul 1994.

Utku, Nihal Şahin, “Biyografik Tarih Yazımı İçinde Siyer”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , 44 (2013/1).

Yaran, Rahmi, “Ömer Nasuhi Bilmen”, *DİA.*, İstanbul 1992.